

СЕКЦІЯ 7 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 330.837:336.025.2

Баранюк Ю.Р.
*аспірант кафедри фінансів,
голова Наукового товариства
студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених
Київського національного торговельно-економічного університету*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті обґрунтовано необхідність модернізації системи державного фінансового контролю в Україні. Здійснено порівняльний аналіз наявних інституційних моделей державного фінансового контролю в країнах Європи. Виявлено інституційно-організаційні проблеми державного фінансового контролю в Україні, запропоновано шляхи їх подолання на основі імплементації європейського досвіду.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, європейський досвід, інституціоналізація, аудиторський висновок.

Баранюк Ю.Р. ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

В статье обоснована необходимость модернизации системы государственного финансового контроля в Украине. Осуществлен сравнительный анализ существующих институциональных моделей государственного финансового контроля в странах Европы. Выявлены институционально-организационные проблемы государственного финансового контроля в Украине, предложены пути их преодоления на основе имплементации европейского опыта.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, европейский опыт, институционализация, аудиторское заключение.

Baraniuk Yu.R. EUROPEAN EXPERIENCE OF STATE FINANCIAL CONTROL INSTITUTIONALIZATION

In the article is substantiated the need for modernization of the system of state financial control in Ukraine. A comparative analysis of the existing institutional models of state financial control in Europe is carried out. The institutional and organizational problems of the state financial control in Ukraine are revealed and ways of overcoming them are offered on the basis of the implementation of European experience.

Keywords: state financial control, European experience, institutionalization, auditor's conclusion.

Постановка проблеми. Для забезпечення фінансової макроекономічної стабільності керівні виборчо-адміністративні органи країн вживають низку заходів, формуючи систему державного фінансового контролю. Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка підписана у 2014 році, визначено необхідність інституційного розвитку системи державного фінансового контролю в Україні. Проте інституційні трансформації означеної системи в умовах євроінтеграції повинні відбуватися в напрямі чітко визначеного державою вектору, що неможливо здійснити без розуміння кращого світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях відомих українських вчених, таких як А. Мазаракі, І. Чугунов, С. Волосович, М. Пасічний, розглядаються різні аспекти розвитку фінансової системи, визначаються ціннісні орієнтири її інституційної модернізації, обґрунтовуються пріоритетні напрями розвитку фінансової політики [1; 2]. У дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема в роботах С. Бардаша, О. Барановського, Д. Базілевича, В. Невідомого, В. Барановської, Ю. Слободяник, Л. Дешко, Г. Завистовської, О. Александровича, Т. Голоядової, описуються організаційно-методологічні аспекти функціонування системи державного фінансового контролю, проводиться компаративний аналіз системи державного фінансового контролю в Україні та інших країнах, розглядаються можливості запозичення зарубіжного досвіду [3–11].

У світовій економічній думці в основу інституціоналізації державного фінансового контролю, з одного

боку, закладено особливості побудови правових систем, тобто формальні норми, з іншого боку, названо функції, організаційну структуру чи неформальні норми. Зокрема, Г. Завистовська [3] в результаті систематизації різних наукових поглядів поділяє державний фінансовий контроль залежно від особливостей побудови правових систем зарубіжних країн на країни з англосаксонською системою права (де домінує монархична структура) та країни континентальної системи права. Юридичний підхід у своїх дослідженнях також використав О. Александрович, який розділяє організацію вищого органу фінансового контролю на такі моделі, як вестмінстерська та романська (латинська) [4, с. 7].

Відмінний підхід від представленого до поділу державного фінансового контролю у зарубіжних країнах висвітлено в праці Т. Голоядової, яка виокремлює такі його види, як парламентський, адміністративний, судовий, банківський і наднаціональний [5, с. 105]. Крім зазначених видів, у зарубіжній літературі виділяють ще президентський та урядовий державний фінансовий контроль [6, с. 7]. Тобто відбувається фактично інституційний поділ державного фінансового контролю на внутрішньодержавний (зовнішній, тобто за гілками державної влади; внутрішній) та міждержавний. Проте питання того, яким чином повинна здійснюватися взаємодія між різними рівнями та видами державного фінансового контролю, залишається остаточно не визначеним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи наявні розробки теоре-

тичного характеру, вважаємо, що подальшого вирішення потребують питання визначення напрямів інституційної трансформації національної системи державного фінансового контролю з урахуванням досвіду країн Заходу та відповідно до необхідності, джерелом якої виступають вимоги, зафіксовані в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Мета статті. Розвиток державного фінансового контролю у кожній країні відбувається з певними особливостями, зміст яких розкривається кризь призму формальних та соціальних обмежень, а також дієвості механізму контролю. Визначення можливостей впровадження європейського досвіду зазначених інституційних складових державного фінансового контролю в трансформаційну економіку України є необхідним та потребує наукового обґрунтування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах економічних перетворень держава шукає нові шляхи інституціоналізації фінансової системи. Ці процеси супроводжуються трансформацією сформованих норм у суспільстві, що й спричиняє зміни в організації державного фінансового контролю. Необхідність проведення відповідних реформ, які супроводжуватимуться процесами поглинання чи виділення нових інституційних форм, пояснюється невідвістю усталеної економічної системи та певним інтересом до змін, зокрема економічним, політичним, соціальним, міжнародним. В результаті у країнах Європейського Союзу склалися різні моделі державного фінансового контролю.

В основі розподілу системи державного фінансового контролю на англосаксонську (вестмінстерську, американську) та континентальну (романо-германську) перебувають формальні норми. З позиції права англосаксонська система базується на випадку або події, що мали місце в минулому та є прикладом або підставою для аналогічних дій нині, коли в континентальній системі права основою всього є закон, який незмінний в момент вчинення правочину. Хоча внесення змін до нормативно-правового документа в перспективі можливе, проте на події сьогодення він не поширюватиметься.

В країнах з вестмінстерською моделлю системи державного фінансового контролю створено на основі ієрархічної структури під керівництвом генерального аудитора, президента чи іншого очільника. Керівник або обирається через прямі вибори, або призначається домінуючим у правах органом державної влади. В країнах із континентальною моделлю державний фінансовий контроль також здійснюється рахунковими палатами чи судовими інституціями, проте основна її відмінність від вестмінстерської моделі полягає в колегіальності органів. Тобто до керуючого складу вищого органу державного фінансового контролю входить певна кількість осіб, всі з яких публічно обираються чи призначаються відповідним органом державної влади. Зокрема, Аудиторський Суд Бельгії очолює Рада з 12 (дванадцяти) членів, яких обирає парламент терміном на 6 (шість) років. Державна контрольна палата Естонії та Державна контрольна служба Угорщини функціонують під керівництвом Генерального контролера та Керівника Служби відповідно, які також призначаються парламентом. За пропозицією очільника Державної контрольної палати Естонії затверджуються парламентом заступники та його помічники, а парламент Угорщини призначає тільки заступників керівника Державної контрольної служби.

Керівним органом Верховної контрольної палати Чеської Республіки є Колегія, яка складається із 17 (сімнадцяти) членів, до складу яких входять Президент, Віце-Президент та ще 15 (п'ятнадцять) членів. Президента та Віце-Президента Верховної контрольної палати призначає Президент Чехії терміном на 9 (дев'ять) років за поданням нижньої палати парламенту. Інші 15 (п'ятнадцять) членів Колегії обираються нижньою палатою парламенту за згодою Президента Чехії. Найбільш цікавим є те, що члени Колегії Верховної контрольної палати Чеської Республіки після обрання залишаються на посаді безстроково до досягнення ними 65-річного віку.

Рахункова палата Болгарії також колегіальна, до складу її управління входять Голова та 10 (десять) керівників аудиторських підрозділів. Всі зазначені 11 (одинадцять) членів затверджуються парламентом строком на 9 (дев'ять) років. На противагу зазначеним вище моделям, Національне управління аудиту Великобританії очолює Генеральний аудитор, який призначається Королевою без рішення уряду. Необхідність в інших членах Національного управління аудиту Великобританії визначає Генеральний аудитор в рамках затвердженого бюджету.

В усіх країнах Європи виділяється вищий орган державного фінансового контролю, статус якого закріплюється на законодавчо-конституційному рівні. Сформований вищий орган державного фінансового контролю координує всі інші органи, які наділені правом його проводити, тобто є певним підрозділом гармонізації усієї контрольної діяльності. У країнах Європейського Союзу виділяють чотири основні типи вищих органів державного фінансового контролю, до яких відносять аудиторський суд; колегіальний орган, що не має судових функцій; незалежне контрольне управління, очолюване Генеральним контролером; контрольне управління у складі структури уряду, очолюване Генеральним контролером [7, с. 101]. З цього випливає, що підпорядкування вищого органу державного фінансового контролю здійснюється парламенту (окремим палатам), президенту (монарху, королеві) або уряду.

На сформовану інституційну модель державного фінансового контролю в тій чи іншій країні Європи впливають певні віхи історії, які є вагомим передумовою дієвості означеної системи та довіри суспільства до неї. Зокрема, Національне управління аудиту Великобританії було створене королем Англії Генріхом I Боклерком у 1120 році. Рахункову палату Франції заснував король Франції Філіп V Довгий у 1318 році, а Чеська Імперська рахункова палата була заснована в 1761 році. У 1768 році створений Імперсько-королівський верховний суд аудиту в Австро-Угорщині, Суд рахунків в Іспанії датується 1828 роком, а Вищий аудиторський суд в Румунії – 1864 роком [8, с. 9].

Щодо України, то основи державного фінансового контролю закладалися одночасно з прийняттям Закону «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю», а першим контрольним органом після проголошення незалежності стало Державне контрольне-ревізійне управління у складі уряду, тоді як парламентський фінансовий контроль зародився аж у 1996 році внаслідок краху фінансової системи, яка завершилася грошовою реформою. Проте пошук шляхів інституційної взаємодії між Рахунковою палатою та парламентом, іншими органами державного фінансового контролю чи громадянським суспільством триває і досі, про що свідчать матеріали міжнародної конференції «Роль Рахунко-

вої палати в Україні та виклики, що стоять перед нею», що проходила 14 червня 2017 року в м. Києві. Розглянувши матеріали конференції [12], можемо сказати, що повноваження Рахункової палати України є широкими, проте недостатньо вираженими. Існують численні проблеми з механізмами комунікації вищого органу державного фінансового контролю та відсутністю його реальної незалежності та дієвості. Це пояснюється також тим, що контроль після зовнішнього аудиту фактично не здійснюється, тобто Рахункова палата України не стежить за виконанням наданих нею рекомендацій (детальніше інформація розкрита в дослідженні Світового банку [13]). Не здійснює належним чином цей нагляд і Верховна Рада України, якій Рахункова палата підпорядковується.

Підпорядкування вищого органу державного фінансового контролю взаємозалежне з формою державного правління, тобто підпорядковується найвищій гілці державної влади. Інші гілки державної влади також організують контроль за державними фінансами, таким чином формується організаційно-інституційна структура системи контролюючих органів. До таких органів державного фінансового контролю відносяться, крім вищого органу контролю, державні контрольно-ревізійні підрозділи міністерств і відомств та податкові служби. Субординація зазначених органів здійснюється як в межах відповідного міністерства, відомства або служби, так і в межах вищого органу державного фінансового контролю.

Функції вищого органу державного фінансового контролю відрізняються від функцій державних контрольно-ревізійних підрозділів міністерств і відомств та податкових служб. Зокрема, автор праці [3], цитуючи працю С. Юргелевич, наводить контрольні функції цих органів. На думку науковця, у світовій практиці вищий орган державного фінансового контролю та державні контрольно-ревізійні підрозділи міністерств і відомств здійснюють контроль за витрачанням державних коштів, а податкові відомства – за їх надходженням [3, с. 158]. Причому наведена думка є реалістичною, про що говорить і досвід України 2010–2013 років, досвід окремих країн, які не є членами INTOSAI. Тобто з цього випливає, що вищий орган державного фінансового контролю не в кожній країні є «вищим», що обґрунтовується відсутністю контролю за бюджетними надходженнями з боку центрального органу контролю.

Представлена інституційно-функціональна модель також суперечить принципам, зафіксованим у Лімській декларації керівних принципів фінансового контролю, оскільки контроль за сплатою податків має здійснюватися вищим органом контролю відповідно до ст. 20 міжнародного документа [14]. Тимчасові конституційні обмеження, вжиті контрольні заходи Рахункової палати України щодо бюджетних надходжень стали наслідком скасування у 2010 році Конституційної реформи 2004 року, коли ст. 98 Основного закону змінилася. Проте Рішенням Конституційного Суду у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до ст. 98 Конституції України вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України це право було поновлене у 2013 році.

Якщо говорити про причини, чому цей контроль не здійснювався в згаданий вище період, то вони досить різні та охоплюють як законодавчі зміни, так і активне реформування фіскальних органів. Проте необхідність реформування фіскальних органів

залишається і досі, причиною чого є значна частка економіки в тіні. В результаті держава використовує різні способи для забезпечення зростання правосвідомості платників податків, а саме лібералізує податкове навантаження, створює більш сприятливі умови для малого і середнього бізнесу, намагається розвивати фондовий ринок та забезпечує трансформування філософії державного фінансового контролю з планово-директивної системи в соціально-орієнтовану, яка базується на засадах державно-приватного партнерства.

Основним рушієм становлення державно-приватного партнерства є реформи децентралізації, які вже відбулися в більшості країн Європейського Союзу. При цьому в країнах Європи рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджети досі зберігається на високому рівні. Це пояснюється високим податковим навантаженням на бізнес, проте взяті місцевим самоврядуванням на себе зобов'язання та гарантії також відповідні. Підприємницьку діяльність найрозвиненіші країни ЄС здійснюють тільки в окремих галузях економіки, в природних монополіях. В активах країн Європейського Союзу частка державної власності мінімальна, зокрема у Франції є 50 державних компаній, у Норвегії – 68, тоді як в Україні – 3 458 [15, с. 3].

В країнах Європи основною умовою успішної трансформації державної власності у кооперативну чи приватну виступив стрімкий розвиток фондового ринку, в межах якого держави виступають виключно як регулятори. Відповідно, це обумовило необхідність інституційно міцної системи державного фінансового контролю, яка змушена не стільки функціонувати централізовано, скільки забезпечуватися локальними силами громад. Це дало змогу підвищити дієвість означеної системи, оскільки виявити всі фінансові порушення у моделі директивного управління неможливо, а особливо за такої кількості державних підприємств, як в Україні.

На результативність державного фінансового контролю також впливає організація бюджетного процесу. Важливою умовою підвищення ефективності державного фінансового контролю є необхідність закладання планових показників бюджетних надходжень від завданих збитків у попередніх бюджетних періодах в поточний, що суттєво зменшить фінансові втрати. Прикладом для наслідування в цій практиці є досвід Європейського суду аудиторів, контроль за усуненням виявлених зловживань яким здійснюється роками, доки не будуть відшкодовані кошти в бюджет відповідного рівня, або неспроможність доведення наявності порушення. Зокрема, до кінця 2016 року впроваджено 97% рекомендацій, наданих Європейським судом аудиторів у 2013 році, 88% – 2014 році, 61% – 2015 році, 35% – 2016 році [16, с. 33]. Тоді як в Україні частка усунутих фінансових порушень залишається на рівні 5,7% від виявлених за період останніх 10 років [9, с. 32]. Як змінити таку ситуацію?

По-перше, для України існує необхідність розроблення стратегічного плану розвитку Рахункової палати, що передбачене Стратегією управління державними фінансами на 2017–2021 роки.

По-друге, потрібно забезпечити посилення ролі та підвищення ефективності Рахункової палати України відповідно до стандартів INTOSAI. З одного боку, цього досить важко досягти з таким обсягом централізації бюджету та в умовах незавершеності реформи децентралізації. Проте можна розглянути досвід Швеції, в якій суб'єкти, що підлягають аудиту, оби-

раються з урахуванням ризику, а аудит усіх підприємств здійснюється впродовж трирічного циклу.

По-третє, необхідно посилити можливість Рахункової палати щодо здійснення контролю відповідно до міжнародних стандартів INTOSAI та ISSAI, про що йдеться в дослідженні [10]. Це обґрунтовується низькою оцінкою, висвітленою в дослідженнях Світового банку щодо сфери стандартизації аудиту Рахункової палати України. Зокрема, отримана оцінка «С» є низькою для України, оскільки її розділяють три позиції до найвищої оцінки «А» і дві позиції до найнижчої «D*» [13, с. 69].

По-четверте, потрібно забезпечити посилення консультативної ролі як Рахункової палати в роботі Верховної Ради, так і Державної аудиторської служби, Державної фіскальної служби, Національного банку та інших органів державного фінансового контролю в роботі Кабінету Міністрів та Президента України [11]. Оскільки їх роль має виявлятися, зокрема, через законодавчі ініціативи, а сама система державного фінансового контролю повинна бути індикатором відповідності реалізації оголошеної державної політики бажанням суспільства. Яскравим прикладом цього є досвід Німеччини. Відповідно до ст. 1 Закону «Про Федеральну Рахункову палату Німеччини» до повноважень органу державного фінансового контролю відносять необхідність надання допомоги Бундестагу, Бундесрату та Федеральному уряду у прийнятті відповідних рішень.

По-п'яте, потрібно реформувати підхід до оцінювання висвітлених результатів контрольних заходів в аудиторському висновку, що є невід'ємною складовою його затвердження. В країнах Європейського Союзу існує методика оцінки аудиторських висновків, яка поки що не повністю впроваджена в Україні. Рахункова палата звітує тільки перед Верховною Радою України, депутати якої затверджують річний звіт органу фінансового контролю. Варто зазначити, що коло користувачів звіту Рахункової палати куди ширше, а проміжні звіти не оцінюються взагалі.

Європейський суд аудиторів запровадив суспільно-орієнтовану практику, коли оцінку його

висновків надають як зацікавлені особи безпосередньо, тобто користувачі інформації, представленої у висновках, так і громадські експерти, які уповноважені в межах чотирибальної шкали проводити оцінювання. На рис. 1 представлено результати оцінювання висновків Європейського суду аудиторів за останні 5 років.

З представленої інформації на рис. 1 можна зробити висновок, що відбувається щорічна зміна рівня оцінювання підготовлених висновків. Цінність аудиторського висновку за оцінкою «дуже висока» досягає максимуму у 2016 році. Проте в цій ситуації для кращого розуміння важливості розкритої інформації в аудиторських висновках заслуговує на увагу досвід Німеччини, де рекомендації та звіти Федеральної Рахункової палати відіграють вирішальну роль в оцінці парламентом та громадськістю роботи уряду, а також можуть спричинити навіть відставку окремих міністрів.

Висновки. Отже, в країнах Європи існують дві основні моделі державного фінансового контролю, а саме англосаксонська та континентальна. Основна відмінність між ними розкривається у колегіальності органу. Інституційна структура державного фінансового контролю в Україні відноситься до континентальної моделі з колегіальним незалежним вищим органом контролю, що не має судових функцій.

Особливістю впровадження європейського досвіду державного фінансового контролю в Україні виступає перш за все його необхідність, яка визначається неодмінною імплементацією в повному обсягу Угоди про асоціацію до 2019 року.

Для успішної імплементації у вітчизняну систему державного фінансового контролю європейського досвіду необхідна така інституційна трансформація, яка відбуватиметься полівекторно. Основним напрямом означеної трансформації є забезпечення здійснення контролю після зовнішнього аудиту, тобто потрібно стежити за виконанням наданих рекомендацій Рахунковою палатою України. Іншою складовою трансформації вітчизняної системи державного фінансового контролю є необхідність її наближення

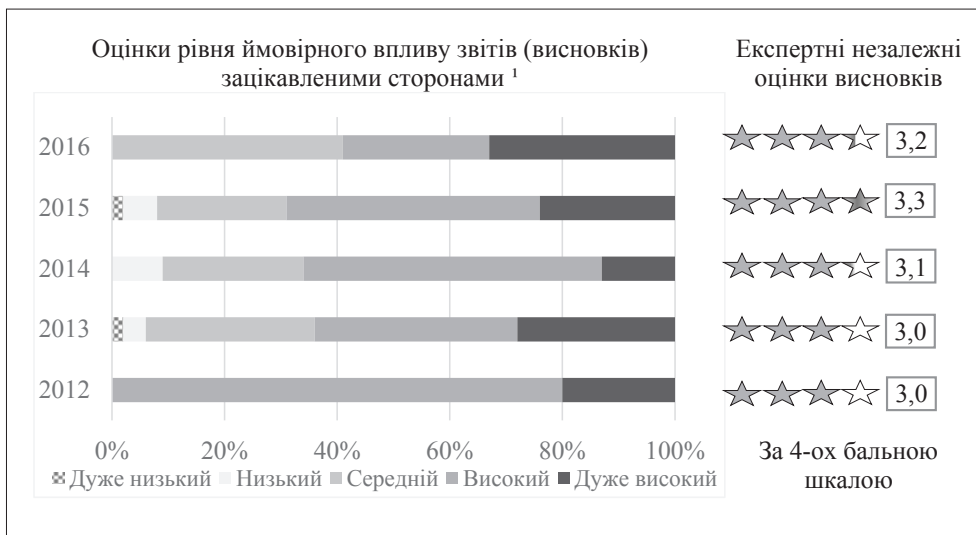

Рис. 1. Оцінка експертами та іншими зацікавленими особами аудиторських висновків, підготовлених Європейським судом аудиторів щодо фінансів ЄС

¹ зацікавленими особами виступають Комітет з питань бюджетного контролю та Комітет з питань бюджетів Європейського парламенту, Бюджетний комітет Ради, головні аудитори Європейської комісії та агентств, голови вищих органів фінансового контролю країн ЄС

Джерело: побудовано автором за даними джерел [16–20]

до міжнародних стандартів INTOSAI, що обґрунтовується оприлюдненими все ще низькими оцінками Світового банку.

Важливою умовою подальшої успішної та результативної трансформації системи державного фінансового контролю України є зміна підходу до змісту та оцінки підсумкового звітного документа за результатами контрольних заходів. Аудиторський висновок, який щорічно емітує Рахункова палата України, має набирати силу Закону, кожне речення в якому повинне бути обов'язковим до виконання. А коло суб'єктів, що наділені правом затверджувати висновки Рахункової палати України, не повинні обмежуватися виключно Верховною Радою України, а мають бути розширеними Кабінетом Міністрів, Міністерством фінансів, відповідними комітетами та відомствами. Також участь в оцінюванні повинні брати експерти з кіл громадськості, що дасть змогу наблизити вітчизняну систему державного фінансового контролю до європейської практики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. Вісник КНТЕУ. 2016. № 1. С. 5–23.
2. Чугунов І., Пасічний М. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2016. № 5. С. 5–18.
3. Завистовська Г. Зарубіжний досвід урядового фінансового контролю. Економічний аналіз. 2014. Т. 18 (1). С. 156–161.
4. Александрович О. Особливості організації та функціонування систем державного фінансового контролю: світовий досвід. Зовнішня політика та національна безпека. 2014. Вип. 4 (47). С. 375–382.
5. Голоядова Т. Міжнародний досвід вищих органів державного фінансового контролю США, Франції, Великобританії, Німеччини та перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 11 (1). С. 105–107.
6. Bardash S., Baraniuk Yu. Financial audit as a part of state administration in Ukraine: condition and public need. Baltic Journal of Economic Studies. 2016. № 2 (2). P. 5–14.
7. Слободяник Ю. Формування системи державного аудиту в Україні: монографія. Суми: ФОП Наталуха А.С., 2014. 321 с.
8. Рахункова палата України: співпраця з Верховною Радою та організаціями громадянського суспільства / Д. Базілевич, В. Крижанівський, В. Мельничук, В. Невідомий, Н. Старостенко. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2017. 82 с.
9. Бардаш С., Баранюк Ю. Трансформація теоретичних основ та практики державного фінансового аудиту. Економічний дискурс. 2016. № 3. С. 26–36.
10. Барановська В., Баранюк Ю. Розвиток зовнішнього незалежного контролю державних фінансів в Україні. Молодіжний економічний дайджест. 2015. № 2–3 (5–6). С. 187–192.
11. Дешко Л., Баранюк Ю. Метаморфоза організаційно-правових засад та практики митного контролю імпорту як об'єкта державного аудиту. Підприємство, господарство і право. 2017. № 10. С. 135–141.
12. А як у них? Взаємодія парламенту та Рахункової палати. Громадянська мережа ОПОРА. 2017. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-ia-k-u-nykh/19758-a-ia-k-u-nykh-vzaiemodiia-parlamentu-ta-rakhunkovoi-palaty>.
13. Ukraine PEFA 2015: Звіт про виконання державного управління фінансами. Світовий банк. 2016. 100 с. URL: <https://pefa.org/assessments/ukraine-2016>.
14. Лімська декларація керівних принципів державного аудиту: IX Конференція Міжнародної організації вищих контрольних органів від 1 січня 1977 року. IHTOCAI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/604_001.
15. Хіт-парад перемог: матеріали міжнародної аудиторсько-консалтингової компанії «Бейкер Тіллі Україна». 2017. 41 с. URL: <http://www.bakertilly.ua/news/id1286>.
16. Облік діяльності та управління, включаючи аудиторську роботу з бюджету ЄС, використання ресурсів та підзвітність: річний звіт за 2016 рік / Європейський суд аудиторів. Люксембург: Публікаційне бюро Європейського Союзу, 2017. 48 с. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=41192>.
17. Комплексний облік наших продуктів та заходів у 2015 році, що містять ключову інформацію про наш заклад: річний звіт // Європейський суд аудиторів. Люксембург: Публікаційне бюро Європейського Союзу. 2016. 60 с. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=35817>.
18. Підсумки аудиторських заходів в ЄС: річний звіт за 2014 рік // Європейський суд аудиторів. Люксембург: Публікаційне бюро Європейського Союзу, 2015. 60 с. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/AAR_14/AAR_14_EN.pdf.
19. Підсумки аудиторських заходів в ЄС: річний звіт за 2013 рік // Європейський суд аудиторів. Люксембург: Публікаційне бюро Європейського Союзу, 2014. 51 с. URL: <https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/AAR14/QJAA14001ENC.pdf>.
20. Підсумки аудиторських заходів в ЄС: річний звіт за 2012 рік // Європейський суд аудиторів. Люксембург: Публікаційне бюро Європейського Союзу, 2013. 55 с. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/AAR12/AAR12_EN.PDF.